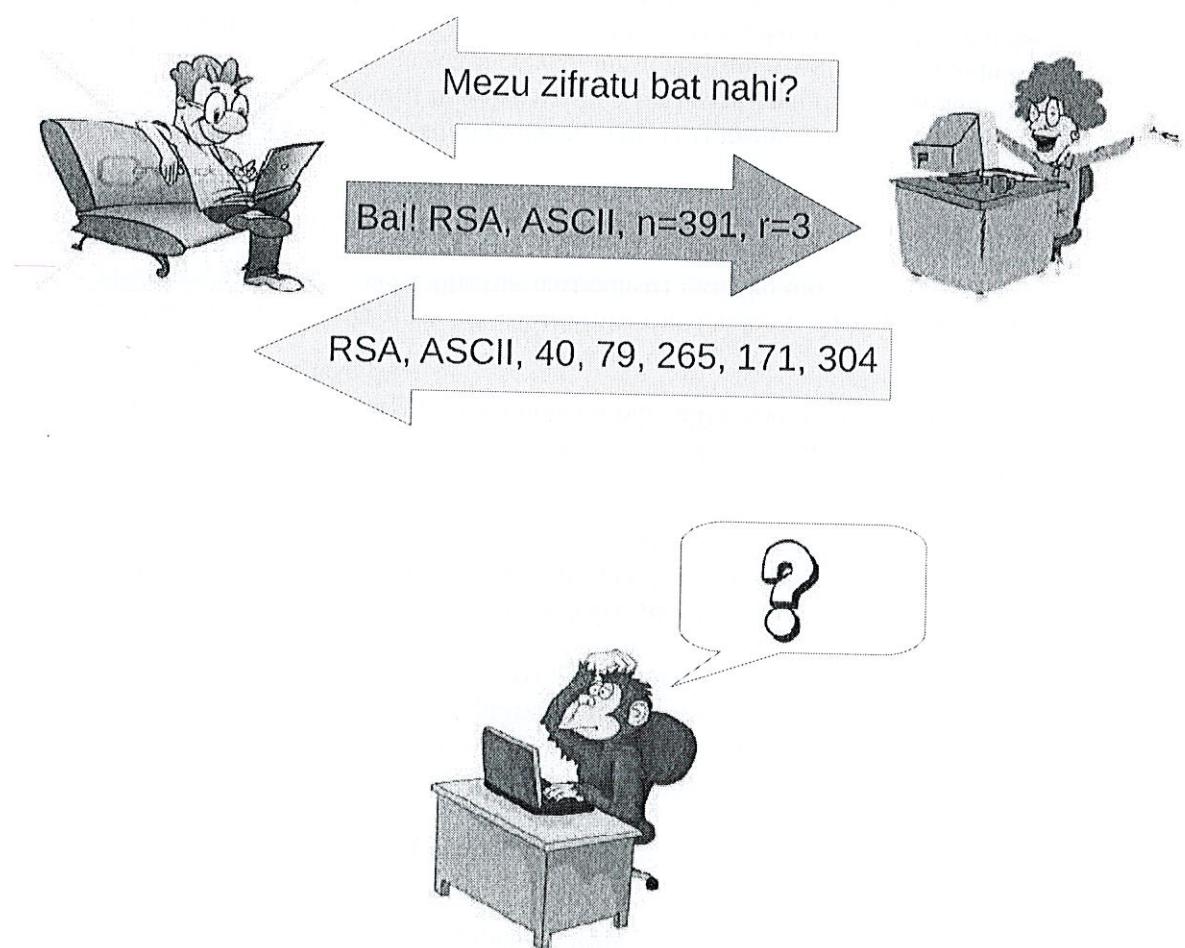

Kriptografia: RSA zifratze-algoritmoa

Matematika Diskretua
Ana Zelaia Jauregi

Matematika Diskretua

Kriptografia: RSA zifratze-algoritmoa

Kriptografian hain ezaguna den RSA algoritmoa Matematika Diskretua irakasgaian aztertzen dugun Zenbaki Teorian oinarritzen da. Orri hauetan oinarri matematiko hauen azalpen xumea dator, eskola orduetan Zenbaki Teoriari buruz ikasitako kontzeptu matematikoen bidez ulertzeko moduko azalpena, alegia.

1 RSA zifratze-algoritmoa

1977. Urtean Ronald Rivest, Adi Shamir eta Leonard Adleman-ek sortu zuten kriptografia-sistema da RSA. Oso kriptografia-sistema segurua da eta Zenbaki-Teorian oinarritzen da. Terminologia aldetik esan behar da enkriptatzea eta zifratzea sinonimotzat erabili ohi direla. Mezu zifratua (enkriptatua) mezua jaso behar duenak bakarrik ulertuko du, eta ulerterzina gertatzen da gainerakoentzat.

Lagun batek (bidaltzaileak) beste bati (hartzailari) mezu zifratu bat pasa nahi badio RSA zifratze-sisteman oinarrituz, bai bidaltzaileak eta bai hartzailak hainbat kalkulu egin beharko dituzte. Honakoak dira, labur-labur esanda, bidaltzaileak eta hartzailak eman beharko dituzten urratsak:

- Hartzailak gako publikoa eta pribatua aukeratuko ditu, eta mezu zifratua bidali nahi dion edonori, mezua gako publiko hori erabiliz zifratzeko eskatuko dio. Gako pribatua ezkutuan gordeko du.
- Bidaltzaileak mezu orijinala zenbakitan kodetuko du. Ondoren, gako publikoa erabiliz zifratu egingo du eta mezu zifratua hartzailari bidaliko dio.
- Hartzailak gako pribatua erabiliz mezua deszifratu egingo du, eta deskodetu ondoren mezu orijinala, ulergarria dena, lortuko du.

Bidaltzaileak hartzailari mezua bidali dionean, hau da transmisoaren unean, mezua hartzalea ez den norbaiten eskuetara iristeko arriskua beti existitzen da. Dena den, hala gertatuko balitz ere, berak ez luke mezua ulertuko, mezua zifratua deszifratzeko modu batzuk gako pribatua erabiltzea delako. Gako publikotik abiatuz gako pribatua lor daiteke, eta kalkulatzen saia daiteke, baina konputazionalki ezinezkoa gertatuko zaio.

Hain modu laburrean aipatutako urrats horiek datozen ataletan piskat sakonduko ditugu.

1.1 Gako publikoaren eta pribatuaren aukeraketa

Esan bezala, RSA zifratze-sisteman mezua zifratzeko eta deszifratzeko bi gako erabiltzen dira:

- Gako publikoa: Mezu zifratzeko erabiltzen da. Publikoa da eta edonori eman dako.
- Gako pribatua: Mezu deszifratu ahal izateko beharrezko den gakoa da. Gako hau pribatua da, mezu hartzailak sortua eta uneoro ezkutuan gordeko duena.

Gako publikoa eta pribatua kalkulatzeko jarraitu beharreko urratsak honakoak dira:

1. Bi zenbaki lehen p eta q aukeratu (100 digitutik gorakoak).
2. Kalkulatu $n = p \times q$.
3. Gako publikoa (n eta r zenbakiak). $m = (p - 1) \times (q - 1)$ izanik, m zenbakiarekin lehen erlatiboa den r zenbaki bat aurkitu behar da, hau da $\text{zkh}(m, r) = 1$ beteko duena. r handia aukeratzea gomendatzen da.
4. Gako pribatua (s zenbakia). r gako publikoaren alderantzizkoa modulu m den s balioa aurkitu behar da, hau da, $s = r^{-1} \pmod{m}$.

Ikus dezagun adibide bat zenbaki txikiak erabiliz:

1. $p = 17$ eta $q = 23$ zenbaki lehenak aukeratuko ditugu.
2. $n = p \times q = 17 \times 23 = 391 \rightarrow \boxed{n = 391}$.
3. Gako publikoa ($n = 391$, r). r zenbakia aukeratzeko:

- $m = (p - 1) \times (q - 1) = (17 - 1) \times (23 - 1) = 16 \times 22 = 352 \rightarrow m = 352$.
- $\text{zkh}(m, r) = 1 \rightarrow \text{zkh}(352, r) = 1 \rightarrow$ adibidez, $\boxed{r=3}$.

r baliorako aukera bat baino gehiago existitzen da. m zenbakiarekin lehen erlatiboa izango den horietako bat aukeratu behar da (guk txikiena, adibidez).

4. Gako pribatua (s). r -ren alderantzizkoa modulu m den s aurkitu behar dugu, $s = r^{-1} \pmod{m}$, hau da $rs \pmod{m} = 1$ beteko duena.
- $rs \pmod{m} = 1 \rightarrow 3s \pmod{352} = 1 \rightarrow \boxed{s=235}$. s balioa Euklidesen algoritmo hedatua erabiliz kalkulatzen da (ikus 2.1. atala).

Hortaz, gako publikoa ($n = 391$, $r = 3$) eta pribatua ($s = 235$) kalkulatuta, RSA zifratze-algoritmoarekin zifratutako mezuak jasotzeko prest dago hartzailca. Egia da gako publikoa den n zenbakia faktorizatuz, p eta q kalkula daitezkeela, eta haien m lortu ondoren, gako pribatua den s balioa kalkulatu. Hori dela eta, derrigorrezkoa gertatzen da p , q eta r zenbakiak oso handiak aukeratzea (ikus 2.2. atala).

1.2 Mezua kodetzea/deskodetzea (M_i)

Mezu bat zifratu aurretek kodetu egin behar da, hau da, karakterez osatuta dagoen mezu orijinala zenbakitara bihurtu behar da. Modu berean, zifratuta dagoen mezu bat deszifratu ondoren deskodetu egin beharko da, zenbakietatik abiaturik mezu orijinala osatzen duten karaktereak lortzeko.

Mezuak kodetzeko, kodeketa desberdinak existitzen dira. Kodeketa simple bat alfabetoko 26 karaktereetako 0tik 25erako digituak egokitzea da: $a \leftrightarrow 0, b \leftrightarrow 1, \dots, z \leftrightarrow 25$. Adibidez, "kaixo" mezuari dagokion mezu kodetua horrela idatziko dugu: 10, 0, 8, 23, 14.

Mezuak kodetzeko beste aukera bat ASCII karaktereen kodeketa erabiltzea da (ikus bibliografia atalean wikipedia erreferentzia). Karaktere inprimagarrien kodeketan kodeketa hamartarrari dagokion zutabea aztertzen baduzu, ikusiko duzu "kaixo" mezu ASCII kodeketa erabiliz horrela geratuko dela: 107, 97, 105, 120, 111.

1.3 Mezua zifratzea/deszifratzea (R_i)

Zifratze-algoritmoak mezuak zifratzeko (enkriptatzeko) erabiltzen dira. Horrela, baimen-dutako pertsonentzat izan ezik, beste guztientzat mezu zifratua ulertzina gertatzen da.

Nolabait esateko, mezu orijinalari dagozkion kodeak desordenatu egiten dira zifratze-prozesuan. Zifratzeko gako publiko bat erabiltzen da, eta mezua ulertzina bilhurtzen da gako pribatua ezagutzen ez duen edonorentzat. Mezu zifratua jaso duen lagunak deszifratze-prozesuaren bidez desordenatuta dauden kodeak ordenatzea lortuko du gako pribatua erabiliz, mezua ulergarri bilhurtuko duelarik.

RSA zifratze-algoritmoaren bidez zifratzea zera da: gako publikoa osatzen duten n eta r balioak erabiliz M_i kode bakoitza R_i bilhurtzea, aritmetika modularreko honako eragiketaren bidez:

$$R_i = M_i^r \pmod{n}$$

Deszifratzea, aldiz, gako pribatua den s balioa ezagutzen bada bakarrik burutu daiteke. Horrela, n eta s ezagunak izanik, R_i kode zifratu bakoitza M_i bilhurtuko da aritmetika modularreko honako eragiketaren bidez:

$$M_i = R_i^s \pmod{n}$$

Adibidez, har dezagun "kaixo" mezuari dagokion ASCII kodeketa: $M_1 = 107$, $M_2 = 97$, $M_3 = 105$, $M_4 = 120$, $M_5 = 111$. Mezua ($n = 391$, $r = 3$) gako publikoa erabiliz zifratzeko honako kalkuluak egin behar dira:

- $M_1 = 107 \implies R_1 = 107^3 \pmod{391} = 40$.
- $M_2 = 97 \implies R_2 = 97^3 \pmod{391} = 79$.
- $M_3 = 105 \implies R_3 = 105^3 \pmod{391} = 265$.
- $M_4 = 120 \implies R_4 = 120^3 \pmod{391} = 171$.
- $M_5 = 111 \implies R_5 = 111^3 \pmod{391} = 304$.

Hortaz, mezu zifratua horrela geratuko da: $R_1 = 40$, $R_2 = 79$, $R_3 = 265$, $R_4 = 171$, $R_5 = 304$.

Hartzaleak mezu zifratua deszifratuko du ($s = 235$) gako pribatua erabiliz.

- $R_1 = 40 \implies M_1 = 40^{235} \pmod{391} = 107$.
- $R_2 = 79 \implies M_2 = 79^{235} \pmod{391} = 97$.
- $R_3 = 265 \implies M_3 = 265^{235} \pmod{391} = 105$.
- $R_4 = 171 \implies M_4 = 171^{235} \pmod{391} = 120$.
- $R_5 = 304 \implies M_5 = 304^{235} \pmod{391} = 111$.

Deszifratu ondoren, mezu kodetua lortuko du: $M_1 = 107$, $M_2 = 97$, $M_3 = 105$, $M_4 = 120$, $M_5 = 111$.

2 Zenbaki teoria eta Aritmetika modularra

Esan dugun bezala, RSA zifratze-algoritmoaren oinarri matematikoan Zenbaki Teoria aurkitzen dugu. Izan ere, gako publikoaren eta pribatuaren kalkuluan zenbaki lehenekin egiten da lan, zatitzale komunetako handiena kalkulatzen da eta zenbaki baten alderantzizko modularra kalkulatu behar da. Aritmetika modularra mezuak zifratzerakoan eta deszifratzerakoan ere erabili behar da, berreketa modularra kalkulatu behar delako. Zenbaki osoen faktorizazioari buruz ere hitz egin dugu. Atal honetan aipamen berezia egingo diogu alderantzizko modularraren kalkuluari eta zenbaki osoen faktorizazioari. Gainera, frogatuko dugu gako publikoaz zifratutakoa deszifratzea lortuko dela beti gako pribatua erabiliz.

2.1 Alderantzizko modularra

Matematikan, r zenbaki baten alderantzizko zenbakia $\frac{1}{r}$ edo r^{-1} moduan adierazitako beste zenbaki bat da, zeina r balioaz biderkatuz 1 emango duen ($rr^{-1} = 1$). Aritmetika modularrean r zenbaki baten alderantzizkoa modulu m horrela definitzen da: s zenbakia izango da, zeinarentzat $rs \bmod m = 1$ izango den. r zenbaki baten s alderantzizkoa modulu m existitzenko r zenbakiak eta m zenbakiak lehen erlatiboak izan behar dute, hau da, $\text{zkh}(r, m) = 1$ bete behar da. Adibidez, 3 zenbakiaren alderantzizkoa modulu 352 existitzen da, 3 eta 352 zenbaki lehen erlatiboak direlako, $\text{zkh}(3, 352) = 1$.

Zenbaki baten alderantzizko modularra kalkulatzeko Euklidesen algoritmoa erabili ohi da. Izan ere, frogatuta baitago r eta m bi zenbaki oso emanik, honako konbinazio linealeko s eta v koefizienteak existitzen direla:

$$\forall r, m \in \mathbb{Z} \quad \exists s, v \in \mathbb{Z} \quad \text{non} \quad \text{zkh}(r, m) = sr + vm$$

Frogatuta dago, baita, s koefizientea dela r zenbakiaren alderantzizkoa modulu m . Adibidez, $1 = (-117) \times 3 + (1) \times 352$ betetzen denez, esan dezakegu $s = -117$ dela $r = 3$ zenbakiaren alderantzizkoa modulu 352. Negatiboa denez, aritmetika modularra erabili $s = -117 = -117 + 352 = 235$ dela esango dugu. Hortaz, $s = 235$ da $r = 3$ ren alderantzizkoa modulu 352. Egiazta daiteke $3 \times 235 \bmod 352 = 1$ betetzen dela.

RSArako gako publikoa eta pribatua kalkulatzen ditugunean, r gako publikotik abiatuz s gako pribatua kalkulatzen dugu $rs \bmod m = 1$ ebatziz. Aritmetika modularraren ikuspegitik horrek esan nahi duena da, bilatzen dugun s gako pribatua r gako publikoaren alderantzizkoa dela modulu m . Gainera, $\text{zkh}(r, m) = 1$ baldintza ezartzen dugu, bilatzen dugun s hori existitzen dela ziurtatzeko.

2.2 Zenbaki osoen faktorizazioa

RSA zifratze-algoritmoan gako publikoa (n eta r balioak) eta gako pribatua (s balioa) matematikoki erlazionaturik daude; n eta r balioak ezagututa, nahikoa izango litzateke n balioaren faktorizazioa kalkulatzea p eta q lortzeko, eta horietatik m kalkulatuz, r balioaren alderantzizkoa kalkulatzea modulu m . Gako publikotik gako pribatua kalkulatzea lortzen bada, RSA enkriptatzeko sistemak porrot egin duela esango dugu.

Teorikoki hala da, baina praktikan gako publikoa ezagutu arren, oso zaila gertatzen da gako pribatua kalkulatzea, n balioaren faktorizaziorako ez delako algoritmo eraginkorrik existitzen, n hori oso handia den kasuan. Gaur egun, oso zaila da 200 digitu dituen zenbaki oso bat zenbaki lehenetan faktorizatzea, baina aldi berean 100 digitu dituen zenbaki lehen pare bat aurkitzea eta bi zenbaki horien biderkadura kalkulatzea ez da oso zaila. Hori da RSA enkriptatzeko sistemaren arrakastaren oinarria.

2.3 Zergatik funtzionatzen du RSA zifratze-algoritmoak?

Erantzuna berehalakoa da. Eulerren teorema betetzen delako. Iku dezagun polikiago. Esan dugunetz, RSA zifratze-algoritmoaren bidetz zifratzea zera da: gako publikoa osatzen duten n eta r balioak erabiliz M_i kode bakoitza R_i bilhurtzea, berreketa modularra kalkulatuz:

$$R_i = M_i^r \pmod{n}$$

Deszifratzea, aldiz, gako pribatua den s balioa ezagutzen bada bakarrik burutu daiteke. Horrela, n eta s ezagunak izanik, R_i kode zifratu bakoitza M_i bihurtuko da horrela:

$$M_i = R_i^s \pmod{n}$$

Zergatik dakigu berreketa modular horren bidez hasierako M_i lortuko dugula? Hau da, zifratuta zegoena deszifratzea lortuko dugula? Nola frogatzeke hori?

Kontuan izan behar da, n , r eta s zenbakiak ez direla edonola aukeratuak izan. Laburbilduz,

- p eta q bi zenbaki lehen aukeratu eta $n = p \times q$ kalkulatu dugu.
- Ondoren, n zenbakiaren Eulerren funtzioa kalkulatu dugu. Dakigunez, n bi zenbaki lehen desberdinaren biderkadura den kasuan $\phi(n) = (p-1)(q-1)$. m notazioaz izendatu dugu Eulerren funtzioa, $m = \phi(n)$.
- r zenbakia aukeratzerakoan m rekin lehen erlatiboa den zenbaki bat aukeratu dugu, $\text{zkh}(m, r) = 1$, baldintza horrek bermatzen baitu alderantzizko modularra den $s = r^{-1} \pmod{m}$ existituko dela (ikus aritmetika modularrean alderantzizko modularraren existentziari buruzko teorema). r eta s elkarren alderantzizkoak direnez, $rs \equiv 1 \pmod{m}$ betetzen da, hau da, $rs = 1 + k\phi(n)$, $k \in \mathbb{Z}$ izanik.

Hortaz, egin ditzagun kalkuluak. R_i kode zifratua deszifratzeko:

$$R_i^s \pmod{n}$$

$R_i = M_i^r \pmod{n}$ berreketa modularraren bidez lortu dugunetz,

$$(M_i^r)^s \pmod{n} \rightarrow M_i^{rs} \pmod{n}$$

r eta s elkarren alderantzizkoak, $rs \equiv 1 \pmod{m}$ $\rightarrow rs = 1 + k\phi(n)$, $k \in \mathbb{Z}$

$$M_i^{rs} \pmod{n} \rightarrow M_i^{1+k\phi(n)} \pmod{n} \rightarrow M_i M_i^{k\phi(n)} \pmod{n} \rightarrow M_i (M_i^{\phi(n)})^k \pmod{n}$$

$\text{zkh}(M_i, n) = 1$ denean, Euler-en teorema aplika dezakegu.

Teorema. (Euler) $a, n \in \mathbb{Z}^+$ lehen erlatiboak izanik, $\text{zkh}(a, n) = 1$, $a^{\phi(n)} \equiv 1 \pmod{n}$.

$$\text{Ondorioz, } M_i^{\phi(n)} \equiv 1 \pmod{n} \rightarrow (M_i^{\phi(n)})^k \equiv 1 \pmod{n} \rightarrow M_i \cdot 1 \pmod{n} = M_i$$

Horrela lortzen da zifratutako R_i kodea deszifratzea, eta M_i berreskuratzea. Oso zaila bada ere, gerta liteke $\text{zkh}(M_i, n) > 1$ izatea. Halakoetan ere Fermat-en teorema txikia erabiliz frogatzeke M_i berreskuratzten dela.

Bibliografia

1. Wikipedian eta Telekomunikazio hiztegian:
 - <http://eu.wikipedia.org/wiki/Kriptografia>
 - http://eu.wikipedia.org/wiki/Zifratze_algoritmo
 - <http://en.wikipedia.org/wiki/RSA>
 - <http://eu.wikipedia.org/wiki/ASCII>
 - http://es.wikipedia.org/wiki/Inverso_multiplicativo
 - http://es.wikipedia.org/wiki/Factorización_de_enteros
 - http://es.wikipedia.org/wiki/División_por_tentativa
 - <http://www.telekomunikaziohiztegia.org/definizioa.asp?Kodea=E68789&Hizkuntza=E&hizk=eusk>
 - <http://www.telekomunikaziohiztegia.org/definizioa.asp?Kodea=E55930&Hizkuntza=E&hizk=eusk>
2. Rivest, Shamir, Adleman - The RSA Algorithm Explained
<http://www.youtube.com/watch?v=b57zGAkNIc>
3. "Kode sekretuak (I, II, III)". Patxi Angulo, Elhuyar Zientzia eta Teknika, 78. (1993)
<http://www.aldizkaria.elhuyar.org/erreportajeak/kode-sekretuak-i-ii-iii/>
4. "Kodeen liburua. Simon Singh, Elhuyar Fundazioa, ISBN: 978-84-92457-78-6. Jatorrizko izenburua: "The Code Book".
<http://www.europapress.es/euskera/noticia-elhuyar-fundazioak-simon-singh-idazlearen-the-code-book-liburua-argitaratu-du-euskaraz-20121106134209.html>
5. "Enkriptazioa gure inguruko gauza guztieta dago". Elhuyar Zientzia eta Teknika, 291. alea (2012).
<http://aldizkaria.elhuyar.org/elkarrizketak/enkriptazioa-gure-inguruko-gauza-guztietan-dago/>
6. "Interneteko esploitza"artikulua Berria egunkarian (2003).
http://paperekoa.berria.info/iritzia/2003-07-15/006/014/interneteko_esploitza.htm
7. "Kriptografia"artikulua Gara egunkarian (2008).
<http://ikusimakusi.net/eu/2008/kriptografia/>
8. "Kriptografia: Idazkera Ezkutuaren Artea", Domingo Ramirez-Alzola, Matematika saila, EKAIA (2004), UPV/EHU
<http://www.ehu.es/ojs/index.php/ekaia/article/download/2457/2049>
9. **Breaking the Code: Biography of Alan Turing** (Derek Jacobi, BBC, 1996)
http://en.wikipedia.org/wiki/Breaking_the_Code
<http://www.youtube.com/watch?v=S23yie-779k> → pelikula
"Breaking the Code" (1996). A biography of the English mathematician Alan Turing, who was one of the inventors of the digital computer and one of the key figures in the breaking of the Enigma code, used by the Germans to send secret orders to their U-boats in World War II.

Konbinatoria

Irakasgaia: Matematika Diskretua
Titulazioa: Informatikaren Ingeniaritzako Gradua
Informatika fakultatea
Donostia

1

Konbinatoria

- Konbinatoria multzo finitu baten elementuak hautatzeko edota ordenatzeko dauden era desberdinak aztertzen dituen matematikaren alorra da.
- Kontuan hartu behar izaten diren baldintzak:
 - Multzoko elementu guztiak hartu? Ala batzuk bakarrik...
 - Elementuak errepika daitezke?
 - Ordenak eragina al du?
- Problemak ebatzeko era desberdinak egon daitezke.
- Sarri problema bat problema txikiagotan deskonposa daiteke: batuketa-erregela, biderketa-erregela.

SARRERA 3

Aurkibidea

Sarrera

Oinarrizko zenbaketa-erregelak

Aldakuntzak. Errepikatuzko aldakuntzak

Permutazioak. Errepikatuzko permutazioak

Konbinazioak. Errepikatuzko konbinazioak

2

Oinarrizko zenbaketa-erregelak

Definizioa (Batuketa-erregela)

Ataza bat m modu desberdinetara burutu bidaiteke eta beste ataza bat n modu desberdinetara, eta bi ataza horiek aldiberean burutzea posiblea ez bada, orduan bi ataza horietako edozein burutzeko $m + n$ modu desberdin daude.

Definizioa (Biderketa-erregela)

Prozedura bat bi urratsetan deskonposa bidaiteke, lehenengo urratserako m emaitza posible bidaude, eta emaitza horietako bakoitzerako n emaitza posible bidaude bigarren urratsean, orduan prozedura osorako $m \times n$ emaitza posible daude.

OINARRIZKO ZENBAKETA-ERREGELAK4

Aldakuntzak. Errepikatuzko aldakuntzak

Definizioa (Aldakuntzak)

n elementu ezberdin izanik, n horien arteko r elementuren ordenamendu bakoitza r tamainako aldakuntza bat da. n objekturerek osa daitekeen r tamainako aldakuntza kopurua:

$$V(n, r) = n \cdot (n-1) \dots (n-r+1) = \frac{n!}{(n-r)!} \quad \text{non } 0 \leq r \leq n$$

Definizioa (Errepikatuzko aldakuntzak)

n elementurekin r tamainako aldakuntzak osatzean elementuak errepikatuta agertzea posible bada, orduan errepikatuzko aldakuntza dela esaten da. Errepikatuzko aldakuntzetan $r \geq n$ izan daiteke. n objekturerek osa daitekeen r tamainako errepikatuzko aldakuntza kopurua:

$$VR(n, r) = n^r \quad \text{non } 0 \leq r$$

ALDAKUNTZAK. ERREPİKATUZKO ALDAKUNTZAK⁵

Konbinazioak. Errepikatuzko konbinazioak

Definizioa (Konbinazioak)

n objektu izanik, n horien artekik r objekturen aukeraketa bakoitza r tamainako konbinazioa dela esaten da, eta $C(n, r)$ notazioaz adierazten da. r objektuen aukeraketa egitean ordenak ez du garrantziarik. Konbinazio kopurua honela kalkulatzen da:

$$C(n, r) = \frac{V(n, r)}{P(r)} = \binom{n}{r} = \frac{n!}{(n-r)! \cdot r!}$$

Definizioa (Errepikatuzko konbinazioak)

n objekturen artean r aukeratzerakoan objektuak errepikatuta ager bidaitezke, konbinazioa errepikatuzkoa dela esaten da, eta $CR(n, r)$ notazioaz adierazten da. $r \geq n$ izan daiteke. Kopurua:

$$CR(n, r) = C(n+r-1, r) = \binom{n+r-1}{r}, \quad r \geq 0 \quad \text{izanik}$$

KONBINAZIOAK. ERREPİKATUZKO KONBINAZIOAK⁷

Permutazioak. Errepikatuzko permutazioak

Definizioa (Permutazioak)

n elementu izanik, n elementu horien ordenazioak n elementuren permutazioak dira, hau da, n elementuren n tamainako aldakuntzak dira. n elementurekin osa daitekeen permutazio kopurua hau da:

$$P(n) = V(n, n) = n!$$

Definizioa (Errepikatuzko permutazioak)

n elementu izanik, 1 motakoak n_1 bidaude, 2 motakoak n_2, \dots, r motakoak n_r , non $n_1 + n_2 + \dots + n_r = n$ betetzen den, n elementu horien ordenazioak errepikatuzko permutazioak dira. Errepikatuzko permutazio kopurua horrela kalkulatzen da:

$$PR_{n_1, \dots, n_r}(n) = \frac{n!}{n_1! \dots n_r!}, \quad \text{non } n_1 + \dots + n_r = n \quad \text{den}$$

PERMUTAZIOAK. ERREPİKATUZKO PERMUTAZIOAK⁶

Bibliografia

- Matemáticas Discreta y Combinatoria. Una Introducción con aplicaciones. Ralph P. Grimaldi. Addison-Wesley Iberoamericana. Capítulo 1: "Principios fundamentales del Conteo"
- Lur Entziklopedia Tematikoa. Gai Unibertsalak, Matematika, Konbinatoria. http://www.euskara.euskadi.net/r59-lurconte/eu/contenidos/articulo/c1804/eu_d1804001/1804001.html
- Maths is Fun. Combinations and Permutations Calculator. <http://www.mathsisfun.com/Combinatorics/combinations-permutations-calculator.html>
- Wolfram Mathworld. The web's most extensive mathematics resource. <http://mathworld.wolfram.com/Combinatorics.html> <http://mathworld.wolfram.com/Combination.html> <http://mathworld.wolfram.com/Permutation.html>

KONBINAZIOAK. ERREPİKATUZKO KONBINAZIOAK⁸

Grafoak eta zuhitzak

Irakasgaia: Matematika Diskretua
Titulazioa: Informatikaren Ingeniaritzako Gradua
Informatika fakultatea
Donostia

1

1.1. Sarrera

Grafo teoriaren sorrera: 1736. Euler.
Königsberg-eko zappi Zubien problema:
7 Zubiren bidez komunikatutako 4 zonalde.
Zubi bakoitzetik behin pasata hasierako puntura itzuli.

Helburua: Elkarren artean erlazionatuta dauden objektu kopuru finitua duten egoerak eredutzea.

Aplikazioak informatikan: sareen diseinua, zirkuitu integratuen diseinua, etab.

3

GRAFOAK eta ZUHAITZAK

1. Grafoak

- 1.1. Sarrera.
- 1.2. Definizioak.
- 1.3. Erpinen graduak.
- 1.4. Ibilaldiak grafoetan.
- 1.5. Grafoei lotutako matrizeak.
- 1.6. Azpigrafoak, grafo osagarria.
- 1.7. Grafo isomorfismoa.
- 1.8. Kate eta zirkuitu eulertarrak.
- 1.9. Bide eta ziklo hamiltondarra.

2. Zuhitzak

- 2.1. Sarrera.
- 2.2. Definizioak eta propietateak.
- 2.3. Errodun zuhitzak.

2

1.2 Definizioak

Grafo zuzendua: $G = (V, E)$ bikotea, non

- V multzo finitu ez hutsa erpin multzoa den.
- $E \subseteq V \times V$ ertz multzoa den (erpin bikote ordenatuak).

(a, b) ertza emanik:

- ertza a eta b erpinekin intzidentea.
- a eta b erpinak albokoak dira.
- a erpina ertzaren jatorria da.
- b erpina ertzaren amaiera da.
- Baldin $a = b$ orduan (a, a) begizta da.

Erpin bakartua: ertz intzidenterik ez duena.

4

Definizioak

Grafo ez zuzendua: ertzak erpin bikote ez ordenatuak dira. Ertzen noranzkoa ez da kontuan hartzen, $(a, b) \in E \Rightarrow (b, a) \in E$.

Ertz ez zuzendua: $\{a, b\} = \{(a, b), (b, a)\}$.

Begizta: $\{a, a\} = (a, a)$

Izan bedi $G = (V, E)$ grafo zuzendua, dagokion grafo ez zuzendua: ertzen norantza kontuan hartu gabe G -tik lortutako grafoa (ertz bakoitza behin bakarrik).

$G = (V, E)$ multigrafo: existitzen badira $a, b \in V$, $a \neq b$ bi erpin, beren artean ertz bat baino gehiago dutelarik.

Anizkoiztasuna: $(a, b) \in \{(a, b)\}$ moduko ertz kopurua.

k -grafoa: k anizkoiztasuna baino handiagoa duen ertzik ez dago.

Kontrakorik esaten ez bada, grafoa simplea da, ez multigrafoa.

5

Erpinen graduak

Teorema

Izan bedi m ertz duen $G = (V, E)$ grafo ez zuzendua.

$$\sum_{x \in V} d(x) = 2m$$

Korolarioa

$G = (V, E)$ grafo ez zuzendua izanik, gradu bakoitiko erpin kopurua beti bikoitia da.

$G = (V, E)$ grafo ez zuzendu erregularra: erpin guztiekin gradu bera dute. k -erregularra: erpin guztiekin k gradua dute.

7

1.3. Erpinen graduak

- $G = (V, E)$ grafo zuzendua eta $a \in V$ erpina.

a -ren graduerdiak:

$d^+(a) = \#\{b \mid (a, b) \in E\}$: jatorria a -n (irteera gr.).

$d^-(a) = \#\{b \mid (b, a) \in E\}$: amaiera a -n (sarrera gr.).

a -ren gradua: $d(a) = d^+(a) + d^-(a)$.

- $G = (V, E)$ grafo ez zuzendua eta $a \in V$ erpina.

a erpinaren gradua: $d(a) = a$ -rekin intzidenteak diren ertz kopurua. (Erpinean $\{a, a\}$ begizta badago, bi ertz intzidentetzat hartuko ditugu). a erpina zintzilikatua: $d(a) = 1$. a erpina bakartua: $d(a) = 0$.

6

1.4 Ibilaldiak grafoetan

$G = (V, E)$ grafo ez zuzendua eta $x, y \in V$ erpinak izanik G -ko $x - y$ ibilaldia: honelako sekuentzia finitura

$$x = x_0, e_1, x_1, e_2, x_2, e_3, \dots, e_{p-1}, x_{p-1}, e_p, x_p = y$$

- x_0, x_1, \dots, x_p erpinak;
- e_1, \dots, e_p ertzak. $e_i = \{x_{i-1}, x_i\}$

Ibilaldiaren luzera: ertz kopurua, p .

- Baldin $p = 0$ orduan $x = y$: Ibilaldi nabaria.
- Baldin $x = y$ eta $p \geq 1$: Ibilaldi itxia.
- Baldin $x \neq y$: Ibilaldi irekia.

8

Ibilaldiak grafoetan

Izan bedi $G = (V, E)$ grafo ez zuzenduko $x - y$ ibilaldia:

- Katea: Ertz errepikaturik ez dago.
- Zirkuitua: Kate itxia ($x = y$).
- Bidea: Erpin errepikaturik ez dago.
- Zikloa: Bide itxia ($x = y$).

Akordioa: Zirkuituetan gutxienez ertz bat. Zikloetan gutxienez 3 ertz desberdin.

Grafo zuzenduetan: ibilaldi zuzenduak, kate zuzenduak, bide zuzenduak, etab.

9

Ibilaldiak grafoetan

$G = (V, E)$ grafo ez zuzendua izanik, V -ren gaineko erlazio hau baliokidetasun erlazioa da.

$x \mathcal{R} y$ baldin eta soilik baldin $x - y$ ibilaldia badago

Baliokidetasun klaseak: V_1, \dots, V_q

G -ren osagaiak: $G_1 = (V_1, E_1), \dots, G_q = (V_q, E_q)$
non $i = 1, \dots, q$, eta E_i diren V_i baliokidetasun klase bakoitzeko erpinei intzidente diren ertz guztiak osatutako multzoak.

G -ren osagai kopurua: $\kappa(G)$.

G konektatua baldin eta soilik baldin $\kappa(G) = 1$.

11

Ibilaldiak grafoetan

Teorema

Izan bedi $G = (V, E)$ grafo ez zuzendua eta $x, y \in V$ bi erpin, $x \neq y$. $x - y$ ibilaldia existitzen da baldin eta soilik baldin $x - y$ bidea existitzen bada.

$G = (V, E)$ grafo ez zuzendua konektatua: $x, y \in V$ edozein bi erpinetarako $x \neq y$ izanik, $x - y$ bidea baldin badago beti.

Grafo zuzendu konektatua: Dagokion grafo ez zuzendua konektatua bada.

Grafo ez konektatua: kontrako kasuan.

10

1.5 Grafoei lotutako matrizeak

Izan bedi $G = (V, E)$ begizta gabeko grafo ez zuzendua, $V = \{x_1, \dots, x_n\}$.

Albokotasun matrizea: $n \times n$ tamainako $A = (a_{ij})$ matrizea

$$a_{ij} = \begin{cases} 1 & \text{baldin } x_i, x_j \text{ albokoak} \\ 0 & \text{baldin } x_i, x_j \text{ ez albokoak} \end{cases}$$

A simetrikoa da. Diagonal nagusian: 0-ak.

$$d(x_i) = \sum_{j=1}^n a_{ij} = \sum_{j=1}^n a_{ji}$$

Teorema

Izan bitez $G = (V, E)$ begiztarik gabeko grafo ez zuzendua, $V = \{x_1, \dots, x_n\}$ eta A dagokion albokotasun matrizea.

A^p matrizeko (i, j) elementua: p luzerako $x_i - x_j$ ibilaldi kopurua.

12

1.6 Azpigrafoak. Grafo osagarria

Izan bedi $G = (V, E)$ grafoa (zuzendua edo ez)

$G_1 = (V_1, E_1)$ grafoa G -ren azpigrafo da baldin

- $\emptyset \neq V_1 \subseteq V$
- $E_1 \subseteq E$ (E_1 -eko ertz bakoitza V_1 -eko erpinekin intzidente da).

Baldin $V_1 = V$ orduan G_1 grafoa G -ren azpigrafo sortzailea da. (G -k m ertz badu: 2^m azpigrafo sortzaile posible dago).

$G = (V, E)$ grafoa emanik (zuzendua edo ez); $\emptyset \neq U \subseteq V$.

U erpin azpimultzoak induzitutako G -ren azpigrafoa ($\langle U \rangle$):

- Erpin multzoa: U
- ertz multzoa: $E \cap (U \times U)$ (U -ko erpinekin intzidente diren E -ko ertzak).

13

Azpigrafoak. Grafo osagarria

Izan bedi $G = (V, E)$ begizta gabeko grafo ez zuzendua,

$V = \{x_1, \dots, x_n\}$.

- G -ren osagarria: $\overline{G} = (V, \overline{E})$ begizta gabeko grafoa, non G -ko erpinak dauden eta \overline{E} : K_n grafoan dauden eta E -n ez dauden ertzak.

Baldin $G = K_n$ orduan \overline{G} : grafo nulua (n erpin, 0 ertz).

$G = (V, E)$ zatibiko grafoa: grafo ez zuzendua, begizta gabea, non

- Existitzen dira V_1, V_2 non $V_1 \cup V_2 = V$, $V_1 \cap V_2 = \emptyset$
- G -ko $\{x, y\}$ ertz bakoitza: $x \in V_1$ eta $y \in V_2$.

Horretaz gain, $(\forall x \in V_1, \forall y \in V_2) \exists \{x, y\}$ ertz, orduan G zatibiko grafo osotua. V_1 -ek n_1 erpin badu eta V_2 -k n_2 ,

$G = K_{n_1, n_2}$.

15

Azpigrafoak. Grafo osagarria

$G = (V, E)$ (zuzendua edo ez).

- $x \in V$ erpina kenduz gero, $G - x = (V_1, E_1)$
 - $V_1 = V - \{x\}$
 - E_1 : x erpinari intzidente diren ertzak ezik, E -ko gainontzeko ertz guztiak.

$(G - x$ grafoa V_1 -ek induzitutako azpigrafoa da).

- $e \in E$ ertzak kenduz gero, $G - e = (V_1, E_1)$
 - $V_1 = V$
 - $E_1 = E - \{e\}$

$V = \{x_1, \dots, x_n\}$ erpin multzoa izanik.

- V -ren gaineko grafo osotua (K_n): erpinen arteko ertz guztiak dituen begizta gabeko grafo ez zuzendua, hau da,

$(\forall x, y \in V) \quad x \neq y \implies \{x, y\}$ ertz existitzen da

14

1.7 Grafo isomorfismoa

$G_1 = (V_1, E_1)$, $G_2 = (V_2, E_2)$ grafo ez zuzenduak emanik,

$f : V_1 \longrightarrow V_2$ funtzioa grafo isomorfismoa da baldin

- f bijektiboa.
- $(\forall x, y \in V_1) \{x, y\} \in E_1 \iff \{f(x), f(y)\} \in E_2$, hau da, erpinen arteko albokotasunak mantentzen baditu.

G_1 eta G_2 isomorfoak. $G_1 \cong G_2$.

Isomorfia erlazioa grafoen multzoaren gaineko baliokidetasun erlazioa da.

G_1 eta G_2 isomorfoak: funtsean berdinak. Erpinen izenean eta grafoak marrazteko moduan desberdintzen dira soilik; erpin kopuru bera, ertz kopuru bera, gradu bereko erpin kopuru bera, ziklo kopuru bera, etab.

16

1.8 Kate eta zirkuitu eulertarrak

Izan bedi $G = (V, E)$ grafo ez zuzendua, erpin bakarturik gabea.

- Zirkuitu eulertarra: G grafoko ertz guzietatik behin eta bakarrik behin igarotzen den zirkuitua.
- Kate eulertarra: G grafoko ertz guzietatik behin eta bakarrik behin igarotzen den kate irekia.

Grafo eulertarra: zirkuitu eulertarra badu.

Teorema

Izan bedi $G = (V, E)$ grafo ez zuzendua, erpin bakarturik gabea. G eulertarra da baldin eta soilik baldin G konektatua bada eta G -ko erpin guztiengradua bikoitia bada.

17

1.9 Bide eta ziklo hamiltondarra

$G = (V, E)$ grafo ez zuzendua.

Erpin kopurua = $n \geq 3$.

- Ziklo hamiltondarra: erpin guztiak dituen zikloa.
- Bide hamiltondarra: erpin guztiak dituen bide irekia.

Ziklo hamiltondar bati ertz bat kentzean bide hamiltondarra lortzen da.

Grafo hamiltondarra: ziklo hamiltondarra duen grafoa.

19

Kate eta zirkuitu eulertarrak

Korolarioa

$G = (V, E)$ ez zuzendua eta erpin bakartu gabea.

G -k kate eulertarra du baldin eta soilik baldin konektatua bada eta zehazki gradu bakoitiko bi erpin baditu.

Teorema

$G = (V, E)$ grafo zuzendua, erpin bakartu gabea.

G -k zirkuitu eulertar zuzendua du baldin eta soilik baldin konektatua bada eta edozein $x \in V$ erpinerako $d^+(x) = d^-(x)$ betetzen bada.

(Zirkuitu eulertar zuzendua: G -ko ertz bakoitzetik behin bakarrik pasatzen den zirkuitu zuzendua).

18

Bide eta ziklo hamiltondarra

- G grafoa hamiltondarra bada, orduan G konektatua da eta $x \in V$ erpin guztiekin $d(x) \geq 2$ gradua dute.
- Baldin $a \in V$ eta $d(a) = 2$ orduan a erpinarekin intzidenteak diren bi ertzak ziklo hamiltondarrean daude.
- Baldin $a \in V$ eta $d(a) > 2$ orduan ziklo hamiltondarra eraikitzeko, behin a erpinetik pasa garela ez ditugu a -ra intzidente diren eta erabili ez ditugun ertzak kontuan izango.
- G -rentzat ziklo hamiltondarra eraikitze-prozesuan erpin guztiak ez dituen ziklo bat ezin daiteke itxi.

20

Bide eta ziklo hamiltondarrak

Grafo hamiltondarra karakterizatzeko ez dago beharrezko eta nahikoa den baldintzarik.

Teorema

Izan bedi $G = (V, E)$ begizta gabeko grafo ez zuzendua n erpinekoa. Baldin

$$\forall x, y \in V \quad (x \neq y) \quad d(x) + d(y) \geq n - 1$$

orduan G -k bide hamiltondarra du.

Korolarioa

Izan bedi $G = (V, E)$ begizta gabeko grafo ez zuzendua, n erpin dituena. Baldin

$$\forall x \in V, \quad d(x) \geq \frac{n-1}{2}$$

orduan G -k badu bide hamiltondarra.

21

Bide eta ziklo hamiltondarrak

Teorema

Baldin $G = (V, E)$ hamiltondarra, orduan edozein $V' \subset V$ azpimultzorentzat, $\emptyset \neq V' \neq V$,

$$\kappa(G - V') \leq |V'|$$

$(G - V' = (V_1, E_1)$ non $V_1 = V - V'$ eta E_1 multzoan V' -ko erpinekin intzidente diren ertzak ezik gainontzeko Eko ertz guztiak daude).

23

Bide eta ziklo hamiltondarrak

Teorema

Izan bedi $G = (V, E)$ begizta gabeko grafo ez zuzendua, $n \geq 3$ erpinekoa. Baldin

$$\forall x, y \in V \quad (x, y \text{ ez albokoak}) \quad d(x) + d(y) \geq n$$

orduan G hamiltondarra da.

Korolarioa

$G = (V, E)$ begizta gabeko grafo ez zuzendua, $n \geq 3$ erpinekoa.

Baldin

$$\forall x \in V \quad d(x) \geq \frac{n}{2}$$

orduan G hamiltondarra da.

22

2. Zuhaitzak

2.1 Sarrera. 2.2 Definizioak

- Hastapenak: Kirchhoff (1847). Cayley (1857).
- Aplikazioak: Datu egiturak, sailkapen teknikak, kodifikazio teoria, optimizazio problemak...

Izan bedi $T = (V, E)$ begizta gabeko grafo ez zuzendua.

- Zuhaitza da baldin konektatua bada eta ziklorik ez badu.
- Basoa da baldin grafoaren osagai bakoitza zuhaitza bada.
- Grafo konektatu baten zuhaitz sortzaile esaten zaio zuhaitza den azpigrafo sortzaile orori.

24

Zuhaitzak

2.2 Propietateak

Teorema

T zuhaitzaren edozein bi erpin a eta b , $a \neq b$ emanik, $a - b$ bide bat eta bakarra dago erpin hauen artean.

Ondorioz, T zuhaitzari ertz bat kenduz deskonektatu egiten da eta zuhaitz diren bi osagai konektatu sortuko dira.

Teorema

G grafo ez zuzendua izanik, G konektatua da baldin eta soilik baldin zuhaitz sortzailea badu.

Teorema

T zuhitzak n erpin eta m ertz baditu, orduan $n = m + 1$.

25

2.3 Errodun zuhitzak

Izan bedi T grafoa.

- T zuhitz zuzendua: zuhitz ez zuzendu bateko ertzei noranzkoa emanaz lortzen den grafo zuzendua.
- T errodun zuhitz: r erpina badago, erro deitua, 0 sarrera gradua duena ($d^-(r) = 0$), eta beste x erpin guztien sarrera gradua 1 bada ($d^-(x) = 1$).

Zuhitz errodunetarako terminologia:

- Hostoa: 0 irteera gradua duten v erpinak: $d^+(v) = 0$.
- Gainontzeakoak barne erpinak dira.
- v erpina zuhitzaren / mailan dago, baldin r errotik v erpinerako bidearen luzera / bada. Hostoen mailarik handienari zuhitzaren altuera esaten zaio.
- Zuhitz errodunak (v_1, v_2) ertza badu, v_1 erpina v_2 -ren amada; v_2 erpina v_1 -en alaba.
- Baldin v_1 -etik v_2 -rako bide zuzendua badago, v_1 erpina v_2 -ren arbasoa da eta v_2 erpina v_1 -en ondorengoa.

27

Zuhaitzak

2.2 Propietateak

Teorema

T zuhitzak $n \geq 2$ erpin baditu, orduan gutxienez 2 erpin zintzilikatu (bat graduokoak) ditu.

Teorema

Izan bedi $G = (V, E)$ begizta gabeko grafo ez zuzendua, n erpin eta m ertz dituena. Honakoak baliokideak dira.

- G zuhitz da.
- G grafoak ez du ziklorik eta $n = m + 1$.
- G konektatua da eta $n = m + 1$.

26

Errodun zuhitzak

Izan bitez $T = (V, E)$ zuhitz erroduna, $p \in \mathbb{Z}^+$ ($p \geq 1$).

- T zuhitz p -tarra: $d^+(x) \leq p$ edozein $x \in V$ -rako, hau da, barne erpin bakoitzak gehienez p alaba baditu.
- T zuhitz p -tar osotua: $d^+(x) = 0$ edo $d^+(x) = p$ edozein $x \in V$, hau da, barne erpin bakoitzak zehazki p alaba baditu.

Teorema

Izan bedi $T = (V, E)$ zuhitz p -tar osotua, n erpin dituena, hauetatik h hostoak eta i barne erpinak izanik. Honako erlazioak betetzen dira.

- $n = p \cdot i + 1$
- $h = (p - 1) \cdot i + 1$

28

ZUHAITZAK

1. Aurkitu $K_{2,3}$ grafoaren zuhaitz sortzaile bat.
2. Baldin G grafo ez zuzendua konektatua bada eta 30 ertz baditu, zenbat erpin ditu gehienez?
3. Zuhaitz batek $2k$ erpin ditu gradu batekoak, $3k$ erpin bi graduokoak eta k erpin hiru graduokoak. Kalkulatu k , erpin kopurua eta ertz kopurua. Marraztu honelako zuhaitz bat.
4. Nolako zuhaitzek dituzte zehazki bi erpin zintzilikatu?
5. Zuhaitz batean v_1 erpin zintzilikatu baditugu, lau erpin 2 graduokoak, erpin bat 3 graduokoak, bi 4 graduokoak, eta bat 5 graduokoak, kalkulatu v_1 .
6. G grafo ez zuzenduak v erpin, e ertz eta k osagai baditu, frogatu $e \geq v - k$ betetzen dela.
7. Izan bedi $T = (V, E)$ zuhaitza, $|V| = n$ erpin dituena. Zuhaitz honetako erpin guztiak 1 edo 3 graduokoak dira. Frogatuz 3 graduoko $\frac{n-2}{2}$ erpin dagoela.
8. Izan bedi T , $n = 21$ erpindun zuhaitza, erpinen graduak 1, 3, 5 edo 6 izanik. Demagun T zuhaitzak 15 hosto eta 6 graduoko erpin bakarra dituela. 5 graduoko zenbat erpin ditu?
9. Izan bedi $T = (V, E)$ zuhaitza. Frogatuz T zuhaitzean $k > 2$ graduoko erpin bat baldin badago, orduan badagoela gutxienez k erpin zintzilikatu.